

VOGELARCHIEF GROOTE WIELEN 1978-1987

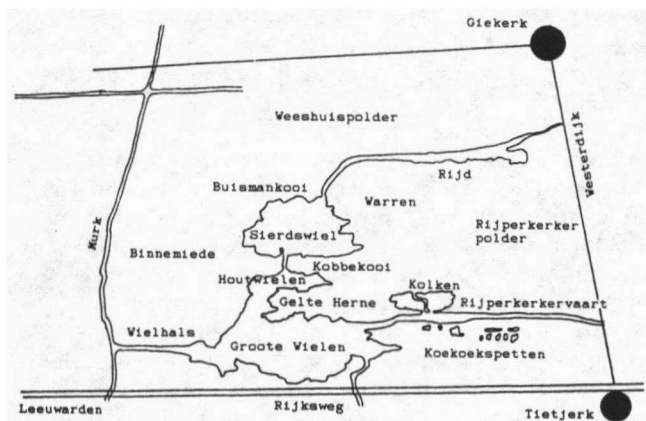
eenden

Freek Nijland

Na de ganzen vormen de eenden de talrijkste groep vogels in het Groote Wielen-gebied. De pleisterende vogels zijn geteld met een telescoop met vergroting 20-45x. Zonder telescoop is determineren en tellen van grote groepen rustende vogels op grote afstand niet goed mogelijk. Het tellen van grote groepen vogels kan zeer aantrekkelijk zijn, vooral in het besef dat de droge getallen bij kunnen dragen tot een beter inzicht in de biologische rijkdom van (natuur)gebieden en daarmee tot bescherming van soorten en natuurgebieden.

zwemeenden

Vele duizenden zwemeenden verblijven in de winter en in de trektijd op de pleisterplaatsen bij de Groote Wielen. Het liefst vertoeven ze overdag op de ondergelopen graslanden in de Ryptsjerksterpolder (figuur 1). Door het afpalingsrecht van de twee eendekooien in het gebied is het er rustig. De meeste vogels dobberen rustig op het water, andere grondelen, poetsen de veren of imponeren de burens. Plotseling kunnen grote groepen eenden, opgeschrikt door een overvliegende roofvogel, opvliegen om na vele rondvluchten en zwenkingen weer te landen. In de loop van de avond, wanneer de meeste ganzen op de slaapplek zijn gearriveerd, trekken de meeste zwemeenden er op uit om elders voedsel te zoeken. Het open water van de Wielen heeft een belangrijke functie als uitwijkmogelijkheid voor de eenden, vooral wanneer er weinig grasland onder water staat of wanneer de ondergelopen graslanden dichtgevroren zijn. Onbedoeld vormen plankzeilers in deze tijd een grote bron van verstoring voor de grote concentraties zwemeenden op de Wielen en de aangrenzende onder water staande graslanden. Gelukkig echter heeft de gemeente Leeuwarden op initiatief van de Wielenwerkgroep een zoneringsingesteld voor het plankzeilen, waarbij van 1 oktober tot 1 april het noordelijk deel (Houtwielen, Sierdswiel en Rijd) verboden gebied is voor surfers. Men houdt zich er redelijk aan.

Figuur 1. Het Groote Wielen-gebied

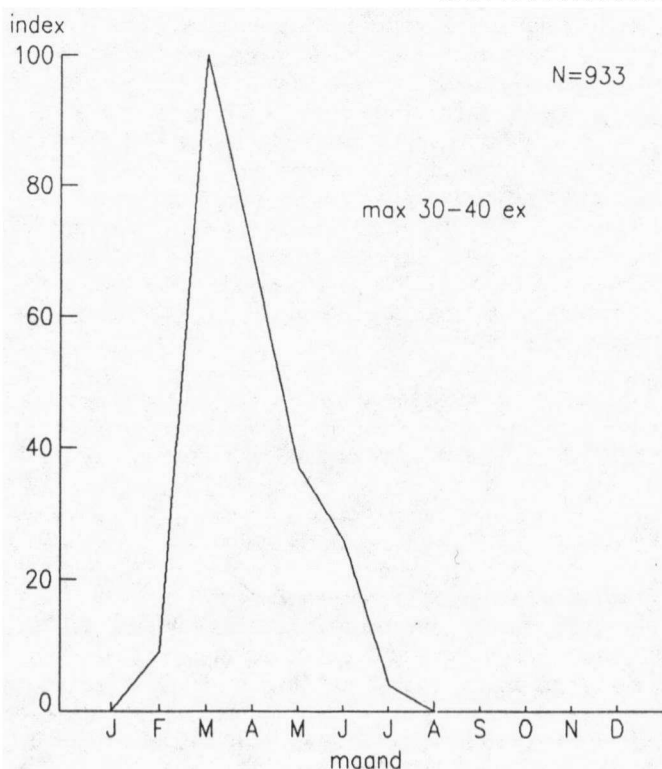
26..Casarca (Tadorna ferruginea)

#status: toevallige doortrekker	
#totaal aantal waarnemingen:	1
#totaal aantal waargenomen vogels:	1
#maximum aantal waargenomen vogels:	1

Eénmaal is een Casarca waargenomen, op 11-9-1979. De vogel rustte aan de oever van het Sierdswiel bij een groep Smienten en Wilde eenden. Andere waarnemingen zijn niet opgenomen. Het betrof ontsnapte vogels van een siervogelhouder in de omgeving.

27..Bergeend (Tadorna tadorna)

#status: broedvogel met 0-2 paar, vrij schaarse doortrekker	
#totaal aantal waarnemingen:	109
#totaal aantal waargenomen vogels:	933
#maximum aantal waargenomen vogels:	40

Figuur 2. Bergeend, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

Smientenwolken in de Ryptsjerksterpolder

foto Lubbert Boersma

De eerste Bergeenden verschijnen in februari bij aanhoudend zacht weer. Tijdens de voorjaars trek in maart en april zijn de aantallen het grootst: enkele tientallen vogels (figuur 2). De Bergeenden scharrelen rond op de droogvallende, slikkige graslanden waar ze voedsel zoeken. Vrij regelmatig broedt de Bergeend in één van de eendekooien, bijvoorbeeld in een eendekorf of in ruigte. In de zomerpolders zijn in mei en juni vrij regelmatig gepaarde Bergeenden aan te treffen. Soms lijkt er sprake van territoriumvorming. Toch is broeden in de graslandruigtes tussen 1978 en 1987 nooit aangetoond. Na juli vertoont de Bergeend zich niet meer bij de Groote Wielen.

28..Smient (*anas penelope*)

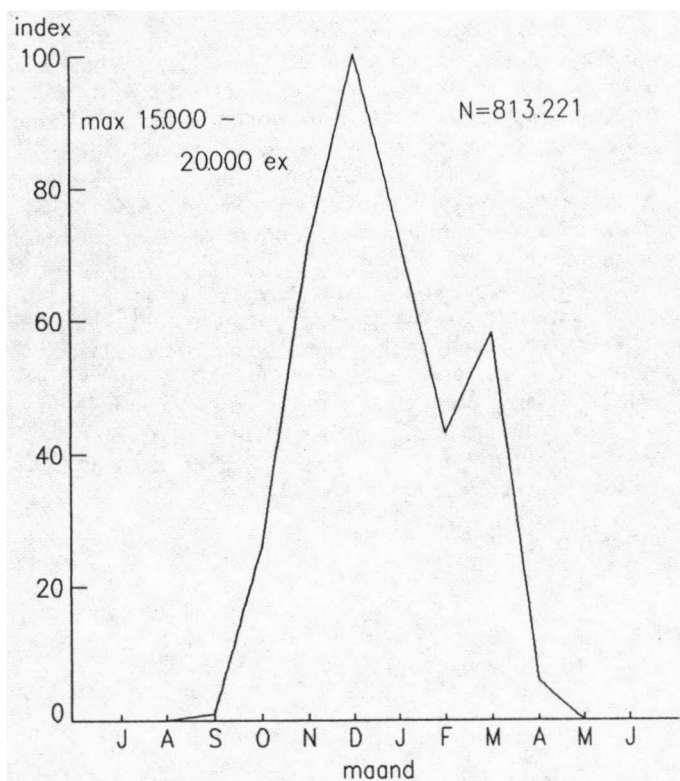
#status: zeer talrijke doortrekker en wintergast
 #totaal aantal waarnemingen: 240
 #totaal aantal waargenomen vogels: 813.221
 #maximum aantal waargenomen vogels: 20.500

Vanouds was het gebied van Earnewâld tot Gytsjerk, met in de winter grote oppervlakten aan verdrongen grasland, het belangrijkste overwinteringsgebied voor Smienten in Friesland (van der Ploeg e.a., 1976). Momenteel zijn hier nog van over de Âlde Feanen bij Earnewâld en de Ryptsjerksterpolder bij Gytsjerk, beide in beheer bij It Fryske Gea. Deze twee reservaten herbergen de grootste winterpopulaties van

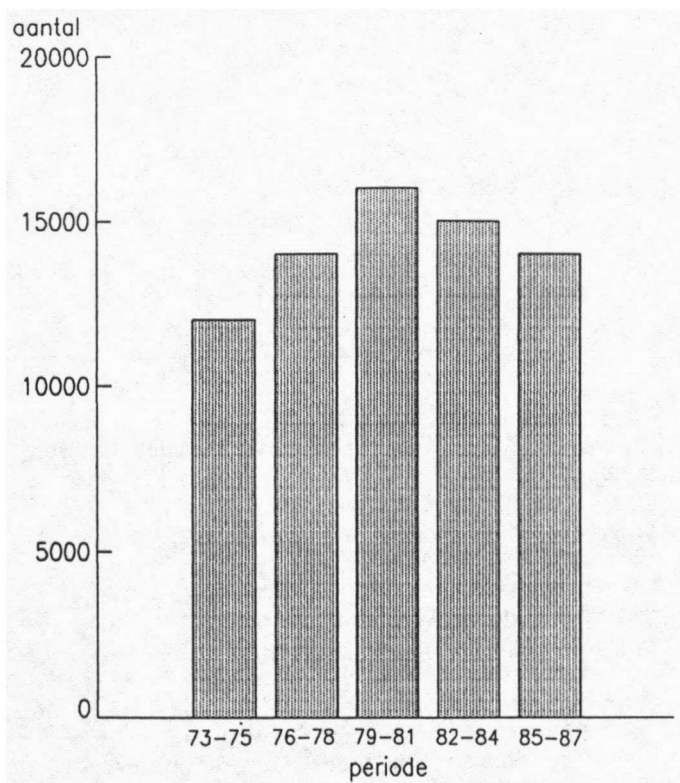
Smienten in het binnenland van Friesland (Altenburg, 1988).

De waargenomen aantallen zijn bijzonder groot. Tussen 1978 en 1987 zijn er 240 keer Smienten waargenomen, in totaal meer dan 800.000 vogels. De eerste Smienten arriveren eind augustus, begin september. Met het natter worden van de graslanden nemen de aantallen in oktober en november vrij snel toe. In december en januari worden de grootste aantallen geteld (figuur 3). De trendgrafiek (figuur 4) laat zien dat de populatie bij de Groote Wielen de laatste 15 jaar vrij stabiel is gebleven, met maximaal 15.000-20.000 vogels. Overschrijding van de 1%-norm (5000 ex.) voor internationale betekenis van wetlands is bij tellingen in de onderzoeksperiode 69 maal vastgesteld, met een totale overschrijding van 128x, in de maanden november t/m maart.

Overdag rusten de Smienten op de ondergelopen graslanden. 's Avonds vliegen ze in grote groepen weg, om te grazen, naar graslanden tot in de verre omtrek, mogelijk zelfs ook naar de kwelders van de Friese waddenkust (van der Ploeg e.a., 1976). In de loop van de ochtend keren ze weer terug naar de rustplaatsen. Tellingen van Smienten vóór elf uur in de ochtend geven daarom meestal te lage aantallen. Wanneer geen open water meer aanwezig is door aanhoudende vorst, of wanneer door sneeuw het gras onbereikbaar wordt, vertrekken de Smienten naar zuidelijker streken. Bij doorzettende dooi

Figuur 3. Smient, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

Figuur 4. Smient, gemiddelde jaarmaxima Groote Wielen, 1973 t/m 1987

keren ze terug.

Vanaf eind maart worden de aantallen geleidelijk kleiner. Eind april zijn vrijwel alle Smienten vertrokken. Hoewel bij broedvogelinventarisaties in mei vrijwel elk jaar Smienten gesignaleerd

worden, een paartje of een enkeling, is broeden rond de Groote Wielen nooit geconstateerd. Ook deze vogels vertrekken tenslotte. In het archief bevinden zich slechts twee juni-waarnemingen. In juli zijn geen Smienten waargenomen.

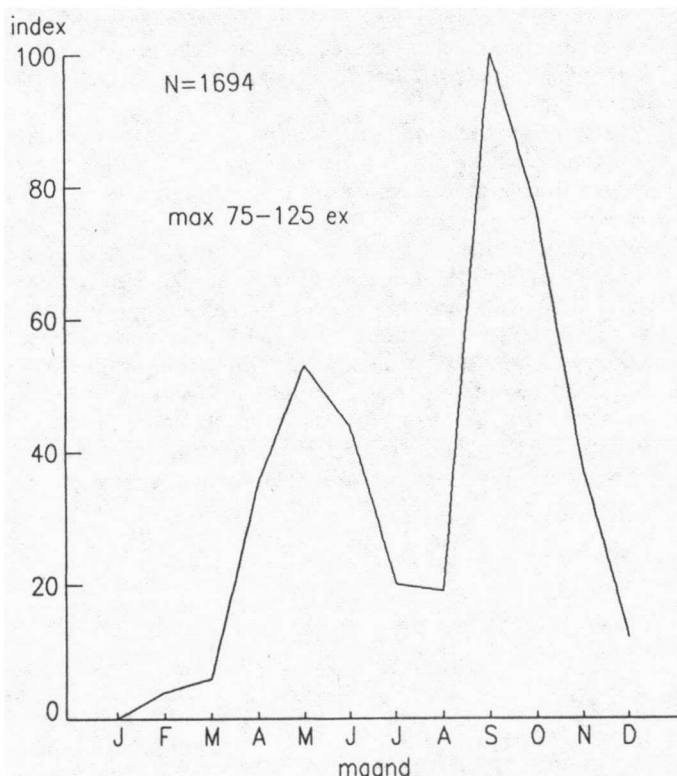
29..Kraakeend (*Anas strepera*)

#status: broedvogel met 10-15 paar, vrij talrijke doortrekker

#totaal aantal waarnemingen: 187

#totaal aantal waargenomen vogels: 1.694

#maximaal aantal waargenomen vogels: 110

Figuur 5. Kraakeend, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

Kraakeend

foto Benny Klazenga

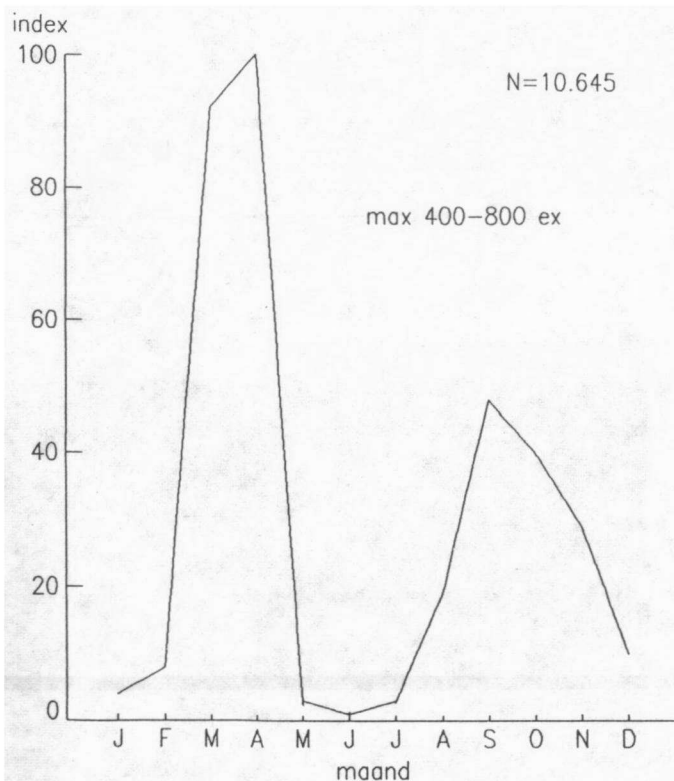
De Kraakeend broedt in riet/moerasland en vrij ruige vochtige graslanden. Zowel in de winterpolders van de Binnemiede als in de zomerpolders van de Ryptsjerksterpolder broedt de soort.

De voorjaarsstrek verloopt nogal onopgemerkt. In het vroege voorjaar zie je hier en daar wat paartjes scharrelen, maar nergens grote groepen. Daarentegen is de najaarsstrek van september tot begin november zeer opvallend (figuur 5). De Krakeenden rusten dan vooral op de kleine meren in de luwte van de oevers en niet zoals andere zwemenden op de ondergelopen graslanden. Met name houden ze zich op in de Kolken en langs de oevers van het Sierdswiel en de Houtwielen. De aantallen kunnen oplopen tot meer dan 100 vogels.

30..Wintertaling (*Anas crecca*)

***status:** jaarvogel, mogelijke broedvogel, vrij talrijke tot talrijke doortrekker, schaarse wintergast
***totaal aantal waarnemingen:** 209
***totaal aantal waargenomen vogels:** 10.645
***maximaal aantal waargenomen vogels:** 780

Het gehele jaar door kan de Wintertaling worden aangetroffen bij de Groote Wielen. In mei en juni zijn regelmatig kleine aantallen Wintertalingen (groepjes of paartjes) aanwezig, vooral in de natte delen van de zomerpolder de Warren. Hoewel sommige paartjes wel eens territoriaal gedrag vertonen, is broeden nooit vastgesteld. Toch is het mogelijk dat broedende Wintertalingen aan de aandacht ontsnapt zijn.

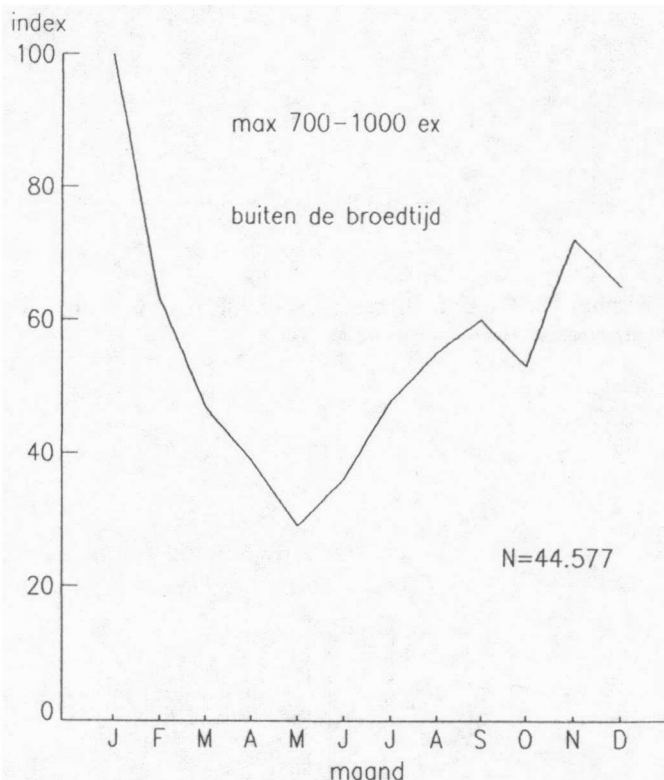

Figuur 6. Wintertaling, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

De grootste aantallen worden waargenomen tijdens de voorjaarsstrek in maart en april (figuur 6). De ondergelopen graslanden vallen langzaam droog. De Wintertalingen zijn dan vooral te vinden op plas-drasse, slijkige

percelen met halfverteerde stoppel. Door de goede dekking zijn de vogels moeilijk zichtbaar, waardoor tijdens routine-tellingen de Wintertaling doorgaans onderteld wordt. Naar schatting 400-800 vogels zijn op het hoogtepunt aanwezig. Dit zijn vrij hoge aantallen. Elders in Friesland zijn echter hogere aantallen gemeld (Ålde Feanen, Lauwersmeer, van Oordts Mersken, med. E. Wymenga).

Het hoogtepunt van de najaarsstrek valt doorgaans in september/october. De aantallen zijn kleiner dan in het voorjaar. Toch zijn ook dan aantallen van enkele honderden mogelijk. De Wintertaling doet zijn naam weinig eer aan, 's winters worden maar weinig Wintertalingen gesignaleerd. Het gaat meestal maar om enkele tientallen vogels.

Figuur 7. Wilde eend, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

31..Wilde eend (*Anas platyrhynchos*)

***status:** broedvogel met 250-350 paar, vrij talrijke doortrekker en wintergast
***totaal aantal waarnemingen:** 307
***totaal aantal waargenomen vogels:** 44.577
***maximaal aantal waargenomen vogels:** 800

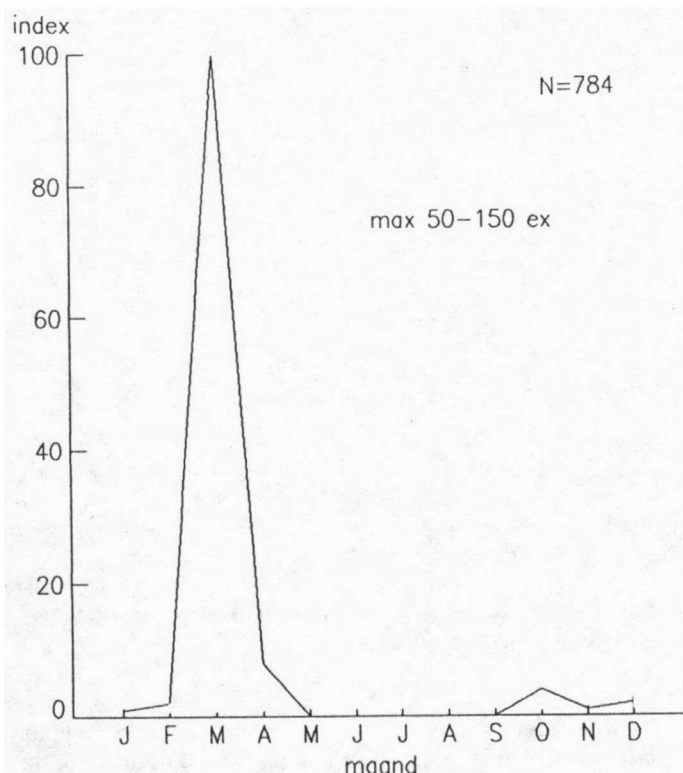
De Wilde eend is een zeer talrijke broedvogel rond de Groote Wielen. Ze broedt in alle landschapstypen. Favoriet zijn riet/moerasland en de eendekooien. Bij broedvogelinventarisaties wordt de Wilde eend sterk onderteld. Eigenlijk zouden reeds in maart alle paren moeten worden geteld, maar dat komt er vaak niet van. De indexcijfers (figuur 7) tonen de grootste aantallen buiten de broedtijd met een maximum in januari. Dit klopt niet met de werkelijkheid. Rond de broedtijd zijn Wilde eenden niet

eenvoudig te tellen. De "chaos" van wijde baltsvluchten in de eerste fase van de broedtijd en het terugtrekken van groepen mannetjes op kleine plassen en langs oevers daarna en het verborgen gedrag van vrouwtjes met jongen in sloten, leiden tot grote telfouten. Gezien het geschatte aantal broedparen zal juist gedurende de broedtijd het aantal Wilde eenden het grootst zijn: ca. 1200-2500 ex. Wanneer de eenden na de broedtijd steeds meer geconcentreerd voorkomen, bijvoorbeeld in groepen op de graslanden en 's winters bij wakken, zullen tellingen een juist beeld geven van de aantallen.

Een deel van de Wilde eenden verblijft gedurende de voor- en najaarstrek op de ondergelopen graslanden. Vooral langs dijkjes en randen met plantengroei zijn ze moeilijk te tellen. Dit betreft voornamelijk trekkers. De blijvers zijn vooral te vinden op de graslanden. De aantallen belopen dan naar schatting 700-1000 ex..

32..Pijlstaart (*Anas acuta*)

#status: vrij talrijke doortrekker	
#totaal aantal waarnemingen:	58
#totaal aantal waargenomen vogels:	784
#maximaal aantal waargenomen vogels:	150

Figuur 8. Pijlstaart, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

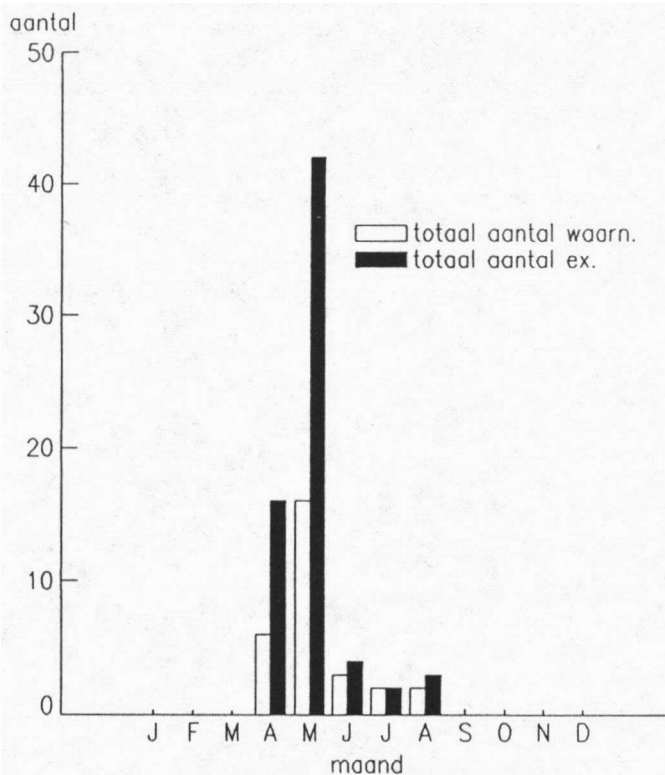
De doortrek van de Pijlstaart is vrijwel beperkt tot de maand maart (figuur 8). De vogels verblijven op de ondergelopen graslanden van de Ryptsjerksterpolder, bij voorkeur op wat dieper water. De Pijlstaarten trekken snel door, blijktens de sterk wisselende aantallen op teldata vlak na elkaar. Hoewel in het najaar

vaak al wel percelen onder water staan wordt de Pijlstaart dan slechts zelden aangetroffen. In de Lauwersmeer worden in dezelfde tijd wel grote aantallen Pijlstaarten gezien (eigen waarneming).

33..Zomertaling (*Anas querquedula*)

#status: broedvogel met 2-4 paar, schaarse doortrekker	
#totaal aantal waarnemingen:	29
#totaal aantal waargenomen vogels:	67
#maximaal aantal waargenomen vogels:	9

Zowel in de zomer- als winterpolders is de Zomertaling broedvogel, zij het met slechts enkele broedparen. Uit gegevens elders uit Friesland (Altenburg & Wymenga, 1991a en b) blijkt, dat de Zomertaling in de gebieden, waar ze nog broedt, voorkomt in zeer lage dichtheden. Dat is ook het geval op de graslanden de Groote Wielen, die wat betreft de broedvogelsamenstelling nog steeds behoren tot de belangrijkste weidevogelterreinen in Nederland. De Zomertaling is waargenomen van april tot en met augustus (figuur 9). De meeste waarnemingen komen van broedvogelinventarisaties in mei.

Figuur 9. Zomertaling, Groote Wielen, waarnemingen 1978 t/m 1987

34..Slobeend (*Anas clypeata*)

#status: broedvogel met 25-35 paar, vrij talrijke doortrekker, vrij schaarse wintergast	
#totaal aantal waarnemingen:	275
#totaal aantal waargenomen vogels:	11.422
#maximaal aantal waargenomen vogels:	400

De Slobeend broedt in de zomer- en winterpolders. De mannetjes blijven vrij lang

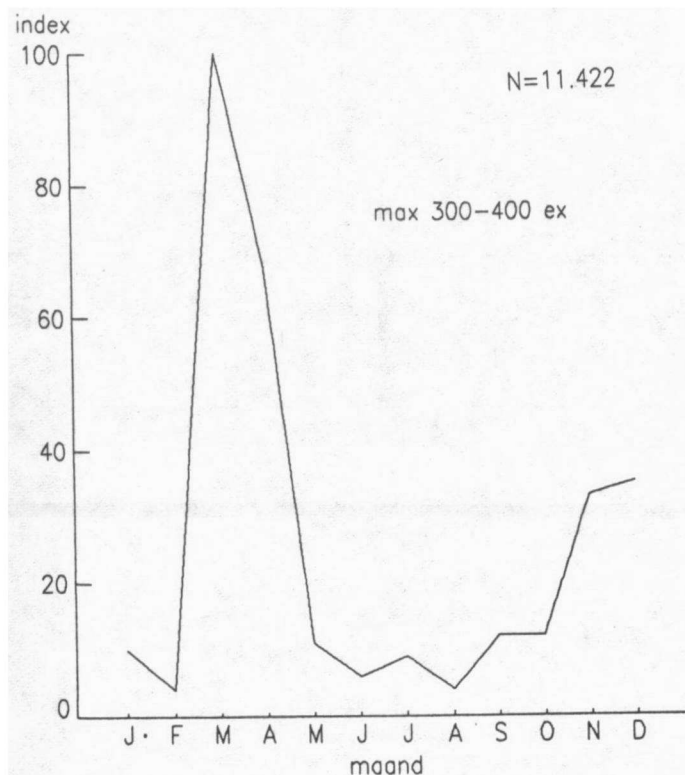

Slobeenden

foto Douwe Franke

waakzaam in de buurt van het nest. Daarom is de Slobeend in graslanden goed te inventariseren. Evenals de Zomertaling wordt de Slobeend gerekend tot de "kritische soorten" onder de weidevogels. Broedgevallen van deze soorten zijn een aanduiding van de kwaliteit van weidevogelterreinen.

De grootste aantallen Slobeenden worden geteld in maart en april, gedurende de voorjaars trek (figuur 10). De maximaal aantallen zijn vrij constant (300-400 ex). De Slobeenden worden aangetrokken door de onder water staande graslanden in de Rypstjerksterpolder. Ze zijn vooral te vinden op de ondiepere, langzaam droogvallende en vrij slikkige gedeelten. Het hoogtepunt van de doortrek in het najaar valt vrij laat: in november en december. Doorgaans zijn de, sterk wisselende, aantallen

Figuur 10. Slobeend, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

kleiner dan in het voorjaar (maximaal 100-300 ex). Het aantal Slobeenden in de winter is meestal kleiner dan 50.

duikeenden

Vijf soorten duikeenden zijn waargenomen, waarvan twee soorten in het Groote Wielen-gebied broeden. De duikeenden zijn veel minder talrijk dan de zwemeenden. Ze zijn vooral te vinden op het open water van de Wielen en de Kolken. In het voorjaar worden ze ook wel op ondergelopen grasland aangetroffen.

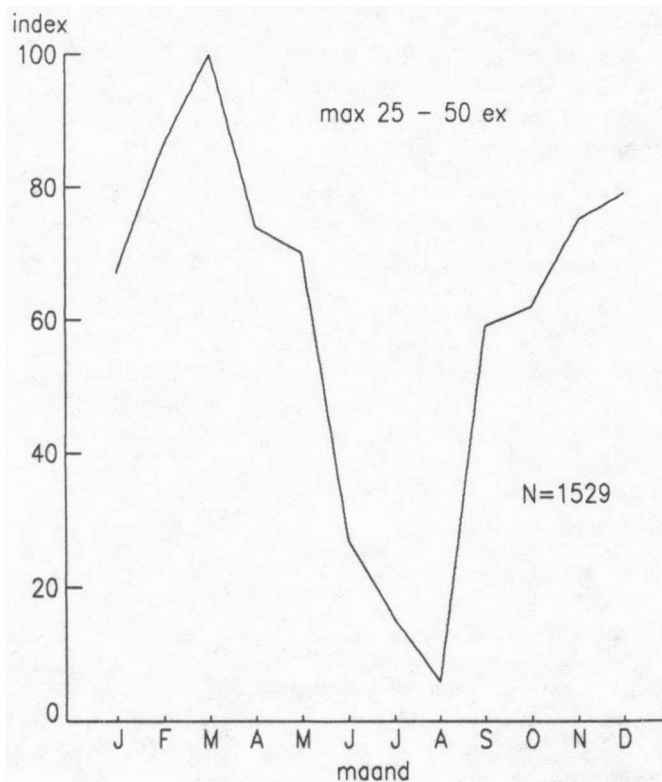
35.. Tafeleend (*Aythya ferina*)

#status: broedvogel met 5-8 paar, vrij schaarse doortrekker en wintergast

#totaal aantal waarnemingen: 157

#totaal aantal waargenomen vogels: 1.529

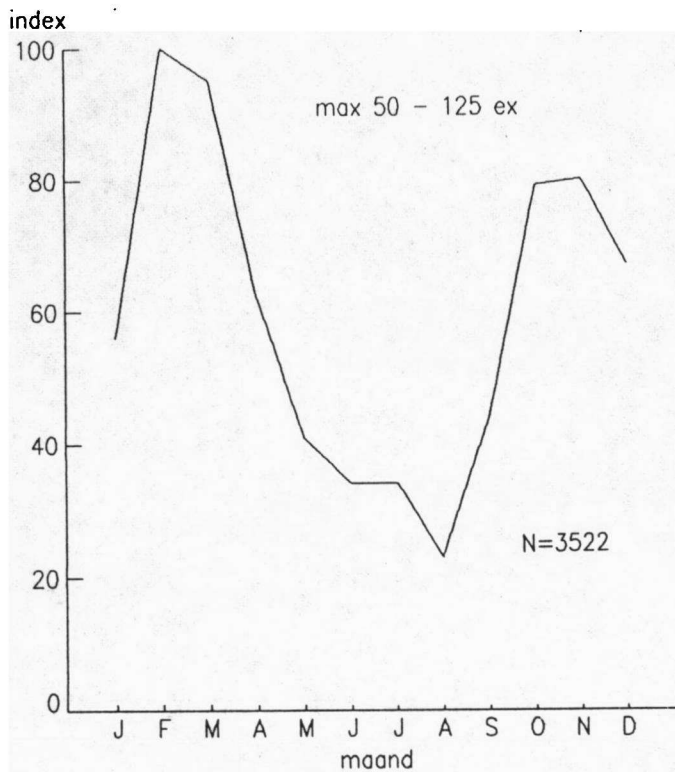
#maximaal aantal waargenomen vogels: 50

Figuur 11. Tafeleend, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

De Tafeleend broedt hier en daar in brede rijke oeverbegroeiingen, vooral langs de Kolken. In de onderzoeksperiode lijkt het aantal broedterritoria bij de Kolken langzamerhand af te nemen, sinds er een recreatie-eilandje is gekomen dat nu gedeeltelijk met wilgopslag is begroeid. Na de broedtijd in juli en augustus worden weinig Tafeleenden waargenomen (figuur 11). Vanaf september tot in april is de tafeleend regelmatig te zien op de Wielen in wisselende aantallen. Maximaal 50 vogels zijn geteld. Tafeleenden worden ook wel waargenomen op ondergelopen graslanden, vooral in het

voorjaar. De waarnemingen van mei betreffen voornamelijk paartjes of mannetjes in het broedterritorium.

Figuur 12. Kuiifeend, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978-1987

36..Kuiifeend (*Aythya fuligula*)

#status: broedvogel met 15-20 paar, vrij schaarse tot vrij talrijke doortrekker en wintergast

#totaal aantal waarnemingen: 262
#totaal aantal waargenomen vogels: 3.522
#maximaal aantal waargenomen vogels: 135

Zowel in de zomer- als de winterpolders broeden Kuiifeenden. Vooral door vee uitgetrapte slootkanten zijn in trek als broedplaats. De doortrek van de Kuiifeend en de Tafeleend vertoont veel overeenkomsten (figuur 12). Meestal zijn er meer Kuif- dan Tafeleenden. De meeste Kuiifeenden zijn te vinden op de Wielen, maar vooral in het vroege voorjaar ook wel op ondergelopen grasland. De laatste jaren van de onderzoeksperiode bezochten de Kuiifeenden regelmatig een vijver in het recreatiegebied aan de zuidoever van de Groote Wielen. De aantallen Kuiifeenden kunnen oplopen tot meer dan 100 vogels.

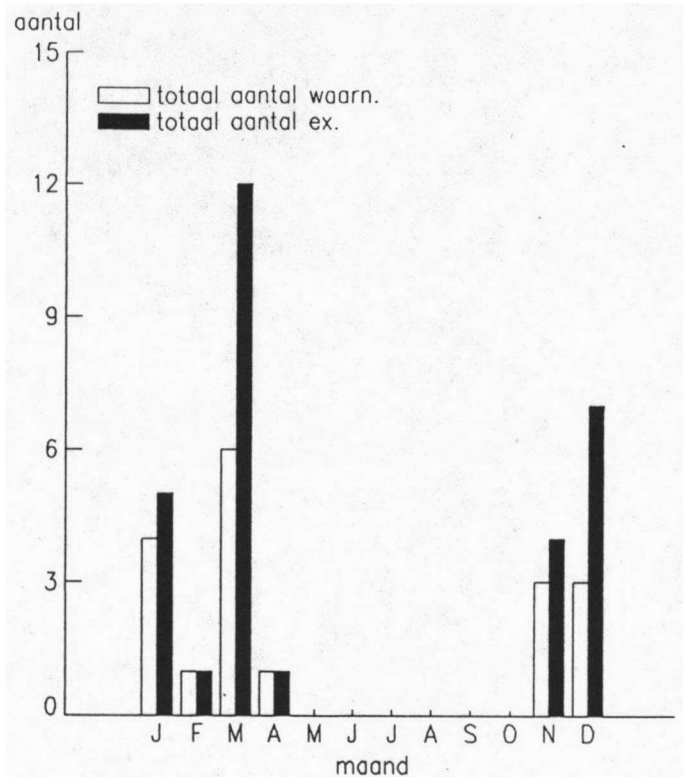
37..Brilduiker (*Bucefala clangula*)

#status: schaarse doortrekker en wintergast

#totaal aantal waarnemingen: 18
#totaal aantal waargenomen vogels: 30
#maximaal aantal waargenomen vogels: 4

De Brilduiker is waargenomen van november tot en met april (figuur 13). Het gaat meestal maar

om één of enkele vogels. De meeste waarnemingen zijn van de vaarten en meren, maar ook een enkele maal van ondergelopen grasland, zoals op 10 maart 1985 toen vier brilduikers (twee mannetjes en twee vrouwtjes) in de Warren zwommen.

Figuur 13. Brilduiker, Groote Wielen, waarnemingen 1978 t/m 1987

Grote zaagbekken

foto Lubbert Boersma

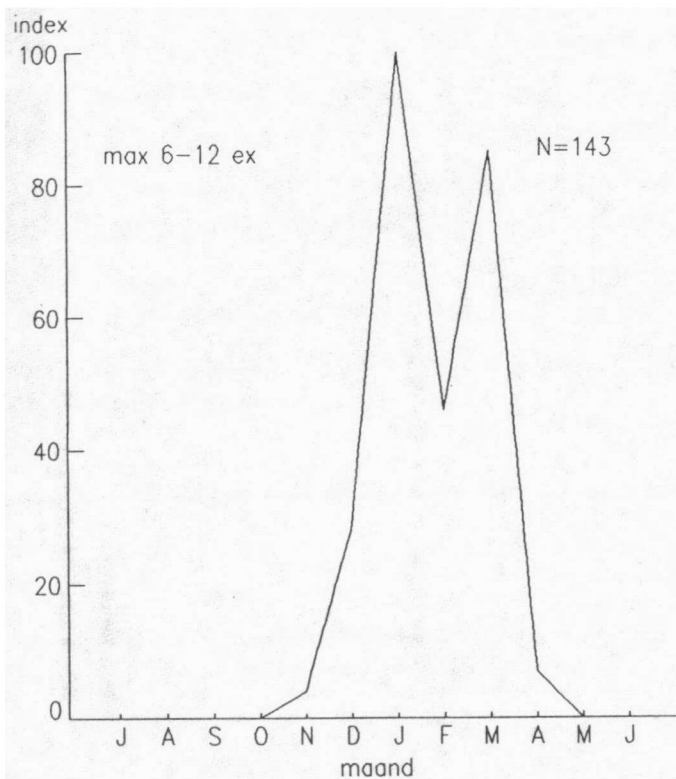
38..Nonnetje (*Mergus albellus*)

#status: vrij schaarse doortrekker en wintergast

#totaal aantal waarnemingen: 37
#totaal aantal waargenomen vogels: 143
#maximaal aantal waargenomen vogels: 12

Vanaf eind november tot in april worden Nonnetjes waargenomen. De aanwezigheid vertoont grote overeenkomst met de die van de Grote zaagbek. De aantallen zijn echter kleiner. In januari tot en met maart worden de meeste

nonnetjes geteld. Bij aanhoudende vorst dalen de aantallen, vandaar de vrij lage index voor de maand februari (figuur 14). De nonnetjes worden meestal aangetroffen op de meren, waar ze rusten of vissen, maar in het vroege voorjaar ook wel op ondergelopen grasland.

Figuur 14. Nonnetje, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

39..Grote zaagbek (*Mergus merganser*)

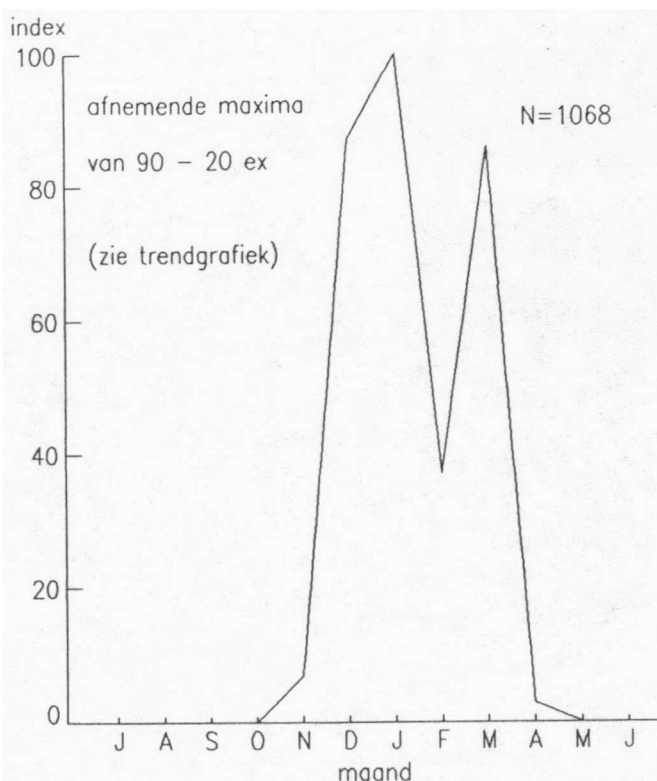
#status: vrij schaarse tot vrij talrijke doortrekker en wintergast
 #totaal aantal waarnemingen: 84
 #totaal aantal waargenomen vogels: 1.068
 #maximaal aantal waargenomen vogels: 95

Evenals het Nonnetje is de Grote zaagbek gezien van november tot en met april. De indexcijfers (figuur 15) van beide soorten vertonen grote overeenkomst. De aantallen zijn echter groter. Vanaf december tot en met maart zijn de aantallen het grootst. De trendgrafiek over de periode 1978 t/m 1987, met een driejarig lopend gemiddelde (figuur 16), vertoont een dalende tendens. Tot en met 1980 bedroeg de maximumpopulatie naar schatting 50-100 vogels. Met uitzondering van 1983 zijn dergelijke aantallen daarna niet meer gezien. In 1984 t/m 1987 bedroeg het aantal Grote zaagbekken volgens onze gegevens maximaal 10-20 vogels. De komende jaren zullen uitwijzen of deze tendens doorzet. De meeste Grote zaagbekken worden vissend aangetroffen op de meren. Vooral in het

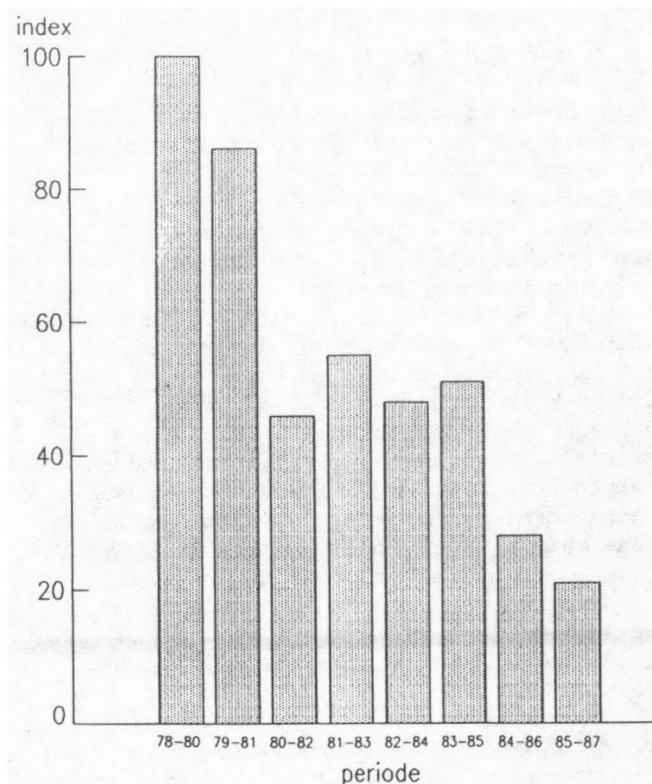
literatuur:

Altenburg W. 1988. Tien jaar meeroeverproject. Jubileumuitgave FFF (10 jaar Veldbiologische onderzoek

vroege voorjaar verblijven ze echter ook wel op ondergelopen grasland.

Figuur 15. Grote zaagbek, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

Figuur 16. Grote zaagbek, indexcijfers Groote Wielen, trend 1978-1987

in Friesland): 55-72.

Altenburg W. & Wymenga E. 1991 a. Evaluatie beheersplan Midden-Opsterland: V. weidevogels en vegetatie in 1984/85-1990, bureau Altenburg en Wymenga, Veenwouden.

Altenburg W. & Wymenga E. 1991 b. Evaluatie van het relatienotabeleid in de provincie Friesland: ecologisch deelonderzoek, bureau Altenburg en Wymenga, Veenwouden.

van Dijk K. 1978. Vogels in de Wielen. *Aythia*, orgaan NJN, 17 (3): 4-31.

Kiers A. 1974. Wielenverslag. *Aythia*, orgaan NJN, 13 (4): 2-77.

Nijland F. & Timmerman A. Azn. 1986. Vogellevens rond de Groote Wielen. *Vogeljaar* 34: 97-107.

Nijland F. & Timmerman A. Azn. 1986. De betekenis van de Groote Wielen en omgeving voor vogels. *Limosa* 59: 115-118.

Nijland F. 1990. Vogelarchief Groote Wielen, duikers t/m reigerachtigen. *Twirre* 1 (1): 6-12.

Nijland F. 1990. Vogelarchief Groote Wielen, zwanen en ganzen. *Twirre* 1 (3): 1-6.

van der Ploeg D.T.E. 1976. Vogels in Friesland, deel 1: p. 217-221. de Tille, Leeuwarden.

SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels, SOVON Arnhem.